

ПРА ВОПЫТ ПРАФЕСАРА Т. І. ШАМЯКІНАЙ ЯК ВЫКЛАДЧЫКА ДЫСЦЫПЛІНЫ «СЛАВЯНСКАЯ МІФАЛОГІЯ» Ё БЕЛАРУСКІМ ДЗЯРЖАЎНЫМ УНІВЕРСІТЭЦЕ

В. С. Новак

*Доктар філалагічных навук прафесар,
Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны, вул. Савецкая, 108,
24019, г. Гомель, Рэспубліка Беларусь, valentina.novak@mail.ru*

У артыкуле, прысвечаным дзейнасці прафесара Т.І. Шамякінай як вучонага, як выкладчыка дысцыпліны «Славянская міфалогія», раскрываюцца асноўныя метадалагічныя падыходы прафесара, якая стаяла ля вытокаў распрацоўкі аўтарскага курса лекцый па міфалогіі славян. Т.І. Шамякінай належыць першынства ў распрацоўцы складаных тэарэтычных праблем міфалогіі як навукі, яе тыпалагічнай блізкасці да мастацкай літаратуры. Кароткая характарыстыка выданняў прафесара суправаджаецца высновамі аб вялікім значэнні распрацаваных аўтарам пытанняў, звязаных з выяўленнем сутнасці асноўных міфалагічных паняццяў, характарыстыкай элементаў міфалагічнага светапогляду славян, вывятаннем адметных рысаў розных відаў міфаў (касмаганічных, каляндарных, салярных, лунарных, астральных), даследаваннем міфалогіі чалавека і жыллёвай прасторы і інш.

Ключавыя словы: міф; міфалогія; аўтарскі курс лекцый; дысцыпліна «Славянская міфалогія»; структураванне лекцыйнага матэрыялу; элементы міфалагічнай свядомасці; анімізм; фетышызм; магія; татэмізм.

З асобай Таццяны Іванаўны Шамякінай звязана тэарэтыка-метадалагічнае абгрунтаванне вывучэння курса «Славянская міфалогія» ў вышэйшых навучальных установах Рэспублікі Беларусь, а таксама і практыка выкладання гэтай дысцыпліны ў Беларускай дзяржаўнай універсітэце. Варта адзначыць, што адной з першых прафесар далучылася да распрацоўкі тыпавай вучэбнай праграмы для вышэйшых навучальных устаноў па спецыяльнасцях «Беларуская філалогія» (па напрамках), «Руская філалогія» (па напрамках), «Славянская філалогія» (па напрамках), усведамляючы, што вывучэнне міфалогіі студэнтамі-філолагамі дапаможа ім глыбей засвоіць тэорыю літаратуры, асэнсаваць творы мастацкай літаратуры ў шырокім культуралагічным аспекце, спасцігнуць тэорыю архетыпаў, месца і ролю асноўных ўніверсальных міфалагем.

Дзякуючы першапачатковым публікацыям Т.І. Шамякінай па розных праблемах вывучэння міфалогіі, што друкаваліся на старонках розных нумароў часопіса «Роднае слова», было намнога лягчэй рыхтавацца да заняткаў не толькі студэнтам, але і выкладчыкам. Знаёмячыся са зместам асобных артыкулаў, прысвечаных касмаганічным,

саяярным, астральным, лунарным міфам і іншым тэмам, студэнты станоўча ацэньвалі прачытаныя матэрыялы, дыскутавалі, адзначалі іх высокае пазнавальнае значэнне для ўзбагачэння светапогляду. Як выкладчыку, які ўпершыню пачынаў выкладаць дысцыпліну «Славянская міфалогія», мне, а таксама і студэнтам-філолагам ГДУ імя Ф. Скарыны было надзвычай карысна рыхтавацца да заняткаў, выкарыстоўваючы матэрыял, сістэмна прадстаўлены і глыбока асэнсаваны Т. І. Шамякінай.

У выданні «Міфалогія Беларусі» (нарысы), дапушчаным у 2000 годзе Міністэрствам дукацыі Рэспублікі Беларусь у якасці вучэбнага дапаможніка для студэнтаў філалагічных спецыяльнасцей вышэйшых навучальных устаноў, Т. І. Шамякіна слухна падкрэсліла: «Пяць цывілізацый існуе сёння на Зямлі: заходняя, праваслаўная, ісламская, індуская, далёкаўсходняя. Беларускі народ пераважна належыць да праваслаўнай цывілізацыі, але ажно да гэтага часу зберагліся ў нашай культуры і побыце многія асаблівасці старажытнага міфалагічнага светапогляду» [1, с. 5]. У дадзеным дапаможніку прадстаўлены нарысы, прысвечаныя вытокаў нашай свядомасці, мадэлі свету ў міфалагічных сістэмах, розным відам міфаў, асэнсаванню міфалагічнага і гістарычнага часу, колу чалавечага жыцця, міфалагічным формам шлюбу, гармоніі чалавека і прыроды і інш. Асобным раздзелам пададзены ў вучэбным выданні матэрыялы, якія пацвярджаюць тэзіс аб тым, што міфалогія з'яўляецца падмуркам літаратуры, а таксама надзвычай карысным для студэнтаў з'яўляецца нарыс, змест якога складае культура антычнай Грэцыі і Рыма.

Надзвычай каштоўным з'явіўся для выкладчыкаў дысцыпліны «Славянская міфалогія», а адпаведна і для студэнтаў падрыхтаваны Т. І. Шамякінай курс лекцый – «Славянская міфалогія: курс лекцый для студэнтаў-філолагаў» (2005 г.). Несумненнай павагі і шчырай падзякі заслугоўвае аўтар, які ўпершыню прадставіў надзвычай цікава падрыхтаваны аўтарскі курс лекцый па вучэбнай дысцыпліне «Славянская міфалогія», змест якога цалкам адпавядае тыпавай праграме. Варта засведчыць непадробную зацікаўленасць студэнтаў філалагічнага факультэта Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны лекцыйным матэрыялам, выкладзеным Т. І. Шамякінай аб'ектыўна, даступна, у той жа час глыбока і змястоўна, з выкарыстаннем розных фактаў як важкіх аргументаў, узятых не толькі з гуманітарных навук, але і прыродазнаўчых. Паводле меркаванняў прафесара, «практыка выкладання курса паказала, што ён значна актывізуе пазнавальныя запатрабаванні студэнтаў, спрыяе развіццю творчага мыслення, садзейнічае ўзбагачэнню фантазіі, стымулюе цікавасць да навукі, да светапоглядных праблем» [3, с. 7].

Сістэмна прадстаўленыя Т. І. Шамякінай матэрыялы суправаджаюцца неабходнымі для класічнай лекцыі планам і адпаведнымі пытаннямі, а таксама агульным спісам літаратуры, якім завяршаецца дадзенае выданне, разлічанае, як падкрэслівае аўтар, не толькі для студэнтаў-філолагаў, магістрантаў, аспірантаў, але і адрасаванае ўсім тым, хто імкнецца асэнсаваць гістарычныя вытокі славянскай культуры, хто разумее важнасць адлюстраванага, захаванага і абагуленага ў шматлікіх пакаленнях каштоўнага народнага духоўнага вопыту продкаў.

Важнымі для разумення міфалогіі як сукупнасці міфаў, як формы грамадскай свядомасці, як навукі з'яўляюцца першыя дзве лекцыі, прысвечаныя разуменню паняццяў «міф», «міфалогія», «архетып», а таксама гісторыі міфалогіі як навукі. Т. І. Шамякіна лагічна падводзіць да асэнсавання катэгорыі «міфалогія», пад якой важна разумець «абагулены вопыт жыццядзейнасці продкаў, адлюстраваны і захаваны праз сістэму вобразаў» [3, с. 5]. Прафесар засяроджвае ўвагу чытачоў на праблеме ўзнікнення міфалагічнай навукі, знаёміць з адкрыццямі ў галіне міфалогіі, здзейсненымі выдатнымі філосафамі антычнасці Платонам і Арыстоцелем. Т. І. Шамякіна падкрэслівае, што «сёння ў філасофіі Платона знаходзяць усё большыя глыбіні. Сапраўды, ён распрацаваў фундаментальныя ідэі: Бога, душы, гісторыі Зямлі і паходжання чалавека» [3, с. 15]. Акрэсленыя аўтарам асноўныя этапы ў развіцці міфалогіі як навукі, а таксама знаёмства з міфалагічнымі школамі – неабходны кампанент для далейшага структуравання лекцыйнага матэрыялу, асэнсавання вытокаў міфалогіі, разумення элементаў міфалагічнай свядомасці або ранніх форм рэлігіі (фетышызму, анімізму, татэмізму, магіі). Уяўляецца надзвычай цікава пададзенай па змесце лекцыя па асэнсаванні татэмізму. Т. І. Шамякіна з мэтай больш глыбокага разумення гэтай з'явы прапануе студэнтам асабіста распрацаваную сістэму сувязей чалавека і жывёлы: «Жывёла – рытуальная ежа»; «Малочная сувязь чалавека ды жывёлы»; «Шлюбная сувязь паміж чалавекам і жывёлай»; «Ахвярапрынашэнне татэму»; «Пярэваратні»; «Рэінкарнацыя»; «Магічная сувязь» [3, с. 18–32]. Раскрываючы сутнасць кожнага з прыведзеных кампанентаў, аўтар звяртаецца да розных фактаў, выкарыстаных з літаратурных, філасофскіх, мастацкіх крыніц, міфаў розных народаў свету, што надае лекцыйнаму матэрыялу характар аб'ектыўнасці і гістарычнай выверанасці і сведчыць пра высокі інтэлектуальны змест лекцыі.

Будучым філолагам важна пазнаёміцца са зместам лекцыі, прысвечанай асэнсаванню анімізму як веры ў існаванне душы, духаў. Т. І. Шамякіна падкрэслівае, што «анімізм – выток паэтычнай вобразнасці фальклору і прыгожага пісьменства» [3, с. 34], што менавіта гэта з'ява

аказала «велізарны ўплыў на метафарычнасць мовы, на фарміраванне паэтыкі фальклору, а затым і літаратуры» [3, с. 33].

Карысная інфармацыя ўтрымліваецца ў лекцыі «Магія ў славянскай культуры». Абапіраючыся на даследаванні Д. Д. Фрэзера, Т. І. Шамякіна звяртае ўвагу на асобныя віды магі (кантактная, ініцыяльная, кантагіёзная, імітатыўная, вербальная), прыводзіць іх азначэнні, спыняецца асобна на магіі, падкрэслівае, што з ёй звязаны многія з'явы культуры. Гаворачы пра вербальную магію, прафесар робіць выснову аб высокай ступені ўздзеяння словам і ў сучасным жыцці: «Слова мае каласальную ўладу над нашым жыццём, уладу магічную. Мы зачараваны словамі і ў значнай ступені жывём у іх царстве. Слова дзейнічаюць нярэдка як самастойная сіла, часам нават незалежна ад іх сэнсу. За словамі ідуць масы. Любая прапаганда ў значнай ступені заснавана на ўладзе слоў, на гіпнозе слоў. у нас шмат абсалютна ілжывых рэпутацый, імёнаў, створаных уладай слоў, а не рэальнасцю» [3, с. 53].

У многіх тэкстах лекцый па славянскай міфалогіі ўсвядомлена прадстаўлена сувязь з мастацкай літаратурай. Вылучаныя аўтарам тыпы мастацкай міфалагізацыі («стварэнне сваёй арыгінальнай сістэмы міфалагем», «аднаўленне глыбінных міфа-сінкрэтычных структур мыслення», «рэканструкцыя старажытных міфалагічных сюжэтаў, іх сучасная інтэрпрэтацыя», «увядзенне асобных міфалагічных матываў і персанажаў», «паказ-аднаўленне фальклорных і этнічных пластоў нацыянальнага быцця, дзе яшчэ захаваліся элементы міфалагічнага светасузірання», «прытчывасць, лірыка-філасофская медытацыя, арыентаваная на архетыповыя канстанты чалавечага і прыроднага быцця: дом, хлеб, дарога, вада, гара, любоў і г.д.») важныя для даследавання літаратуразнаўчых тэм [1, с. 7].

Падчас выкладання курса «Славянская міфалогія» ў Гомельскім дзяржаўным універсітэце імя Францыска Скарыны даводзілася часта звяртацца да дапаможнікаў Таццяны Іванаўны па славянскай міфалогіі, асабліва, калі разглядаліся пытанні, звязаныя з міфалагічнай мадэллю свету, з яе рознымі відамі (Гара як мадэль свету, Касмічнае Дрэва, лічбавая мадэль свету і інш.), з міфамі пра стварэнне свету, каляндарнымі, лунарнымі, саяярнымі, астральнымі. На пытанне, як успрымаліся прапанаваныя матэрыялы Т. І. Шамякінай для самастойнай падрыхтоўкі тэм, прысвечаных, напрыклад, розным відам міфаў, былі атрыманы толькі станоўчыя водгукі. Студэнты з задавальненнем рыхтавалі вусныя паведамленні і адзначалі, як цікава было ім чытаць пра міфы, звязаныя з сонцам, зоркамі, месяцам, паходжаннем свету.

Варта адзначыць, што прыемнае ўражанне пакідае кніга прафесара Т. І. Шамякінай «Фальклор і беларуская літаратура ў люстэрку

міфалогіі». У прадмове, разважаючы пра міф як з’яву, якой сэння надаецца ўніверсальнае значэнне, аўтар падкрэслівае, што міфалагічны тып мыслення, які захаваўся з архаічных часоў, «дзеінічае і сэння, знаходзячы праяўленне не толькі ў мастацтве, у паэзіі, але і ў палітыцы, ідэалогіі, рэкламе» [4, с. 3]. Прафесар, выяўляючы ў высокай ступені навуковую сціпласць, самакрытычна падыходзіць да ацэнкі ўласных тлумачэнняў тых ці іншых міфаў, лічыць, што навукоўцы, інтэрпрэтуючы розныя міфалагічныя сюжэты і вобразы, у пэўнай ступені выяўляюць элемент суб’ектыўнасці: «Вось чаму прадстаўленыя ў кнізе варыянты асэнсавання фальклорных і літаратурных твораў зусім не прэтэндуюць на ісціну ў апошняй інстанцыі, але, можна спадзявацца, з’явіцца падмуркам для далейшага развіцця навуковых метадаў у гуманітарным дыскурсе, абудзяць творчае мысленне» [4, с. 4]. Галоўнае для даследчыкаў, як вынікае са слоў прафесара, не спыняцца на дасягнутым, варта самаўдасканалваць свае веды ў галіне розных відаў міфалогіі (класічнай, біблейскай, народнай), знаходзіцца ў пошуках далейшых шляхоў разумення сімвалічнасці міфаў, спасціжэння сутнасці іх глыбінных сэнсаў: «Міфы наскрозь сімвалічныя. Некаторыя сімвалы прадстаўлены ў наратыўнай (апаведальнай) форме, што дазваляе адносіць іх да літаратуры. у міфе можна знайсці мноства сэнсавых пластоў, як у кожным творы, але сімвалізм міфа глыбейшы. Міф – і сам сімвал, і ўніверсальная мадэль для пабудовы іншых сімвалаў. Ён стварае тыповыя мадэлі і для ўсяго грамадства – архетыпы» [4, с. 4].

Заслугоўвае ўвагі разгледжаны Т. І. Шамякінай тэарэтычны аспект, звязаны з тыпалагічнай блізкасцю міфалогіі і мастацкай літаратуры. Гэтай праблеме прысвечаны асобны раздзел вышэйназванага навуковага выдання «Міфалогія і мастацкая літаратура: генезіс і тыпалагічная блізкасць», у якім акрэслены асноўныя рысы, уласцівыя як для мастацкага мыслення, так і для міфалагічнага. Аўтар робіць выснову, што «мастацкае мысленне роднаснае міфалагічнаму, генетычна ўзнікла з апошняга і бярэ з яго элементы, неабходныя для ўласнай рэалізацыі і ўвасаблення ў творах мастацтва» [4, с. 15]. Для студэнтаў-філолагаў надзвычай каштоўнымі з’яўляюцца вывады прафесара Т. І. Шамякінай адносна падабенства літаратуры да міфа, адносна выяўленых аўтарам у гэтым плане вызначальных характарыстык: «(паходжанне тропаў ад міфалагічнай метафарызацыі; характар вобразнасці; лёс героя, які часта набывае значэнне ідэалу; роля фантазіі ў міфа- і літаратурнай творчасці; эмацыянальнасць у адносінах аўтара да аб’екта паказу; мадэляванне рэчаіснасці па законах творчасці і пад.), чым і тлумачыцца наяўнасць міфалагічных кампанентаў у шмат якіх мастацкіх творах» [4, с. 16].

Такім чынам, кароткі агляд адлюстраванай у вышэйназваных выданнях навуковай, вучэбна-метадычнай дзейнасці прафесара Таццяны Іванаўны Шамякінай, у першую чаргу як выкладчыка дысцыпліны «Славянская міфалогія», дазваляе засведчыць высокі навукова-метадычны ўзровень чытання лекцый і правядзення практычных заняткаў, глыбіню гуманітарнай падрыхтоўкі, энцыклапедызм ведаў, імкненне ў даступнай форме на аснове шматлікіх цікавых прыкладаў растлумачыць навуковыя тэрміны і данесці да чытачоў і слухачоў сутнасць шматлікіх тэарэтычных тэзісаў, звязаных з праблемамі генезісу і развіцця міфалогіі, а таксама з мастацкай літаратурай. Імпануе надзвычай шырокі дыяпазон культуралагічнай дасведчанасці аўтара, для якой даследаванні ў галіне міфалогіі, літаратуразнаўства з'яўляюцца важнай жыццёвай справай. Хочацца адрасаваць словы шчырай падзякі прафесару Т.І. Шамякінай за яе бяспэчны вопыт у распрацоўцы ўнікальнага аўтарскага курса лекцый па славянскай міфалогіі і пажадаць здароўя, даўгалецця, творчага плёну.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Шамякіна Т. І.* Міфалогія Беларусі (нарысы) / Т. І. Шамякіна. Мн.: Маст. літ., 2000. 400 с.
2. *Шамякіна Т. І.* Славянская міфалогія: курс лекцый для студэнтаў-філолагаў / Т. І. Шамякіна. Мн: РІВШ, 2005. 156 с.
3. *Шамякіна Т. І.* Аўтарскі курс лекцый «Славянская міфалогія» для студэнтаў-філолагаў спецыяльнасцей «Беларуская філалогія», «Руская філалогія», «Славянская філалогія» / Т. І. Шамякіна. Мінск, 2005. 189 с. (Інтэрнэт-версія: Камунікат. org. 2011 год; PDF Камунікат. org., 2011 год).
4. *Шамякіна Т. І.* Фальклор і беларуская літаратура ў люстэрку міфалогіі / Т. І. Шамякіна. Мінск: БДУ, 2016. 223 с.